

JOGIRODALOM–JOGÉLET

VÖRÖS IMRE

az MTA levelező tagja
(Budapest)

Egy és fél: amerikanizálódás – szociális piacgazdaság – európai közgazdaságtan

1. Csaba László tekintélyes terjedelmű lábjegyzetekkel ellátott monográfiájával alighanem *másfél* monográfiát is megírt (innen az aszociáció *Fellini* híres „Nyolc és fél” című filmjére). Az *Európai közgazdaságtan* címet viselő munka szöveges részét gyakran oldalanként akár az oldal felét kitevő jegyzetek egészítik ki, melyek – amint arra a szerző maga is utal – összességükben és önmagukban is jelentős mondanivalót hordoznak.¹ Maga a monográfia nem leíró európai integrációs közgazdaságtani áttekintést kíván adni, hanem éppen azt próbálja megfejtetni, hogy mit lehet, kellene európai közgazdaságtanon érteni: a szerző egyfajta kutatási program megalkotását, az európai elemzési hagyományok újra élesztését érti ez alatt.² Ezt a szerző mindenképp azért tartja fontosnak, mert módszertani szempontból nézve, részben a közgazdaságtudomány amerikanizálódása, részben a matematikai módszerek túltengése³ a globalizációval és a 2008-as pénzügyi válsággal megfejlve a vizsgálat tárgyához igazodó komplex módszertant kíván. A matematikai-ökonometriai szemlélet mellett újra hangsúlyos szerepet kell adni a nemzetgazdasági egységre figyelő összehasonlító, és a political economy szemlé-

letnek, amelyet az európai integrációban összenövő (*constantly evolving*) nemzetgazdaságok ténye is aláhúz. Alighanem itt lehet tetten érni azt a közös kapcsolódási pontot részben módszertanilag, részben tematikailag, amely a monográfiát az *európai integrációval foglalkozó jogászok* számára is érdekessé, fontossá teszi. Az európai jog és a tagállami jogrendszerek viszonya a jogtudománynak ma egyik legaktuálisabb kérdése.

Ez a kutatási céltételezés határozza meg a mű *felépítését*: az első téma a mai közgazdaságtudomány állapota és azon belül az a kérdés, hogy ebben mi lehet a sajátosan európai? A második téma az európai szociális piacgazdasági modell kialakulását és aktuális állapotát méri fel, benne a 2008-as válság kezelését. A harmadik téma az átmenet, a rendszerváltozás során adódó mérleget vonja meg, ebben különös hangsúlyt helyezve az európaizálódásra.

2. A *mai közgazdaságtudomány állapota* a szerző diagnózisa szerint abban foglalható össze, hogy egyrészt az elmélet és a gyakorlat korábban nem látott mértékben elszakadt egymástól, másrészt pedig a Paul Samuelson nevével jellemezhető neoklasszikusnak nevezett ún. *főáram* (deduktív, modellszerű gondolkodás, matematikai nyelven történő kifejtés) egyre komolyabb kritikát kap.⁴ Ehhez járul a közgazdasági gondolkodás amerikanizálódása: a természettudományokhoz hasonlóan a kutatás súlypontja az USA-ba tevődött át (a Nobel díjasok többsége is innen kerül ki). Mindez az analitikus, általánosítást, törvényszerűségeket

kereső társadalomtudomány európai kontinensre korábban jellemző fejlődését háttérbe szorítja, és ez példátlanul felerősödött a közgazdaságtudományi gondolkodás vonatkozásában. A szerző hatalmas ismeretanyag birtokában tekinti át a jelentősebb szerzők munkásságát, csakúgy, mint a szakirodalom, ezen belül is a szakfolyóiratok sorát, ahol az angol nyelv egyre inkább előretör. Eljött az ideje az európai elemzési hagyományok újraélesztésének, vagyis a *nemzetgazdaságot, mint egységet* kell jogaiba visszahelyezni.

Erre e felvezetésre alapozva Csaba László tizennégy pontban foglalja össze egy európai sajátosságokra épített közgazdaságtani gondolkodás mibenlétét. Ilyen pl. a visszatérés az európai integráció témáiban is a matematikai-statisztikai, ökonometriai szemlélet mellett korábban művelt politikai gazdaságtani (Nationalökonomie, political economy) megközelítéshez. Ilyen pl. az, hogy a szerző szerint az oktatásban is meg kell jeleníteni – a bolognai rendszer bukása következtében – a közgazdaságtani ismeretek, mint a tudáspiramis adott esetbeni alapját, amint ez pl. a jogtudománnyal a helyzet: ennek megfelelően oktatni kellene közgazdászhallgatóknak a versenypolitikát és a versenyjogot is. Tegyük hozzá: a versenypolitika-versenyjog EU-ban az első pillanattól elfoglalt központi, a belső piac „szívét” képező funkciójánál és helyénél fogva persze jobbra az *európai* versenypolitikát és versenyjogot.

Nem véletlen, hogy a versenyjogi posztgraduális képzések (ELTE, PKKE) – személyes oktatói tapasztalataim szerint – nagy súlyt

* Csaba László: *Európai közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2014. 198.

1 Ld. i. m. 15., példaként: 49–54. oldalak jegyzetei

2 i. m. 64.

3 i. m. 15., 54.

4 i. m. 46–47., 53. s. köv.

helyeznek a felvezető ismeretek során a közgazdasági-integrációgazdasági alapok bemutatására, hiszen enélkül a versenyjogi szabályok és gyakorlatuk „lába” nem ér le a földre, a levegőben lóg. Egy-egy kartell-ügy ismertetése, elemzése elkerülhetetlenné teszi a versenypolitikai alapokra való visszautalást, különben nem érhető, hogy miért úgy szól az uniós kartelltilalom, ahogyan szól, és miért úgy alkalmazza a Bizottság, és az Európai Bíróság, ahogyan.

Nem véletlen, hogy a szerző különös súlyt fektet az *európaizáció* jelenségére: a horizontálisan és vertikálisan zajló integrálódás az egyes tagállamok nemzetgazdaságainak összehasonlító gazdaságtani elemzése alapján arra az eredményre vezet, hogy egyetlen tagállam önmagában való vizsgálata az integrációs kötelekek, hálózatok hatásmechanizmusának egyidejű és kontextusban történő vizsgálata nélkül értelmetlen. A szerző – jogtudományra mindig is figyelő szemléletének megfelelően – utal a német Alkotmánybíróság európai jogfejlődéssel, különösen a Lisszaboni Szerződés alkotmányosságával kapcsolatos,⁵ majd a sorozatos görög mentőcsomagokra vonatkozó gyakorlatára, amely testület „arcát” megőrizve kidolgozta a szuverenitás „érinthetetlen magját”-nak tételét, ám minden esetben enged utat a szuverenitás további elemei gyakorlásának uniós hatáskörbe való átadására. Tegyük hozzá: a német szakirodalom a Lisszabon-ítéletben kifejtett „alkotmányos önazonosság” érinthetlenségének tételét az integráció előrehaladásának fényében túlhaladottnak: inkább a Bundesverfassungsgericht *saját* önazonosságának megőrzéséért folytatott utóvédharcnak

tekinti.⁶ Ez nem is megalapozatlan, hiszen az integráció előrehaladása az uniós jog újabb területeken való – a tagállami jogok rovására történő – térfoglalásával jár, ami szűkíti a tagállami alkotmánybíróságok eljárési lehetőségeit is.

A szerző nem véletlenül sűrgeti a tizennégy pontot összefoglalva, hogy a közgazdaságtannak súlyt kell helyeznie a *társtudományokkal való párbeszédre*, hiszen a matematikai modellezéssel a gazdasági történések, így különösen a trendváltások, a válságok gyakran éppen nem a közgazdasági racionalitás mentén alakulnak. Figyelmet kell ezért fordítani a szociológia, filozófia, történettudomány, politológia eredményeire is.

3. A mű *második* nagy témaköre az *európai szociális piacgazdaság mibenlétének* kibontása. A kiindulás természetesen a *német* eredet: Röpké és Eucken, valamint utóbbi nevéhez fűződő – Németországban ma is – a piacgazdaság alapjaival kapcsolatos minden közgazdasági és gazdasági jogi elemzés alfájának számító freiburgi iskola és az ott kidolgozott, a gazdaság rendszer-szemléletén, a rendszer egységben való vizsgálatán alapuló un. *Ordnungstheorie/Ordnungspolitik*.⁷ A gazdasági-üzleti jogi kérdésekkel foglalkozó – akár elméleti, akár gyakorlati – jogászok érdeklődésére feltétlenül számot tart ez a kitűnő összefoglalás, hiszen a napi zsrnalisztikai, vagy politikai kommunikációban a szociális piacgazdaság mindenre, és mindennek az ellenkezőjére is felhasználta (agyonhasznált) hivatkozási alap, anélkül persze, hogy annak mibenlétével tisztában lennének. Az alapozásra Csaba László célzottan a modell és a valóság viszonyának

bemutatása érdekében kerít sort, hiszen a német jóléti állam pl. a német újraegyesítéssel teljesítőképességének határára jutott. (Tény persze, hogy a német egységnek nem volt alternatívája – annak idején: 1990 tavaszán Otto Graf von Lambsdorff⁸ frappánsan arra egyszerűsítette le egy konferencián a dilemmát, hogy vagy a keletnémetek rohannak át a nyugatnémet márkához, vagy a márka gurul át a keleti részbe.) A német gazdaságpolitikai gyakorlat mára messzire került az eucken-i modelltől, bár mellékáramlatként tovább él.⁹ Az európai integráció azonban az összehasonlító gazdaságtani elemzések eredményeként feltárt pl. német-francia (államvezérelte-centralizált) különbségeket relativizálja, így az integráció-specifikus cél-tételezés – amint az Csaba László fejtegetéseiből egyértelműen kiderül – az európai szociális modell tekintetében is a *szuverenitás gyakorlása átruházásának* tárgykörébe csúszott. A szerző korábban elképzelhetetlen léptékű szuverenitás-átruházás példajaként utal a *European Stability Mechanism* (ESM) létrejöttére, valamint a nagybankok EKB felügyelete alá helyezésére, egyben utal arra, hogy mindez a monetáris politika, sőt: a jogpolitika aspektusában a *bírói hatalom*¹⁰ egy részének – így a már említett alkotmánybíráskodásnak – súlypontja áthelyeződésével járt.

A szerző külön fejezetben vonja le a fentiekből következő kérdésből (szociális piacgazdaság vagy jóléti állam) adódó *következtetéseit*. Szerinte a két fogalom ugyanis egymás ellentéte. Alighanem a monográfia egyik legizgalmasabb fejezetéhez ér az olvasó: a jóléti állam ugyanis az állami újraelosztás révén jelentősen és tartósan eltéríti a

5 Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 30. Juni 2009. BVerfGE 123, 267-Lissabon.

6 Ld. különösen Mestmaecker, Nettesheim, Grimm vagy Terchechte álláspontját az „Europarecht” 2010.1. számához fűzött külön-számban: Beiheft. A német jogtudomány Lisszabon-vitájához ld. Vörös Imre: Csoportkép Laokoóonnal. A magyar jog és az alkotmánybíráskodás vívódása az európai joggal. Budapest, HVGORAC. 2012.II. fejezet C) pont.

7 Csaba László: i. m. 84. s köv. old.

8 en.wikipedia.org/wiki/Otto_Graf_Lambsdorff

9 Csaba László: i. m. 95.

10 i. m. 96.

fogyasztás/jövedelem szintjét a piacgazdasági modellhez viszonyítva. Az eredetileg az egyéni felelősségvállalásra és versenygazdaságra épülő (német) szociális piacgazdaság sem a régi már – a szolidaritás elvének térnyerése, a kockázatközösségek kiterjedése (biztosítások) a jóléti államban egyfajta homogenizálódáshoz (egységes orvosi ellátás, stb.) vezet. Így válik a szociális piacgazdaság jellegadó vonásává az egyénhez kötődő vallási, tartományi, nemzeti megtartó erő, amivel szemben áll a jóléti állam univerzalitása.

A 2008-as pénzügyi válság kezeléséről nem mondható el, hogy *fenntartható elrendezést* eredményezett: a maastricht-i kritériumok viszonylagossá váltak, az államháztartások adósságállománya nem kalibrálható egyértelműen, így a fenntarthatóság ma már inkább társadalmi-pénzügyi-környezeti fenntarthatóságként értelmezhető,¹¹ de a jóléti államban a jóléti szolgáltatások iránti kereslet végtelenre növekedése áll szemben az (állami) kínálat végességével. Ugyanígy az eltérő teljesítőképeségű tagállamok egységes „kényszerubbonyba” préselése sem a fenntartható problémakezelés irányába mutat. A fenntarthatóság szempontjából a jelek szerint a *szociális piacgazdaság modelljén alapuló, de az egyéni érdeken túlmutató, a versenyt közérdekként felmutató modell* látszik életképesnek. Összehasonlító elemzéseken kereszt-

tül (pl. Irán, USA, Kína) a szerző arra a következtetésre jut, hogy az USA értékmentes modelljével szemben az európai – pl. a munka és a szabadidő, a vagyon eszköz a személyiség kibontakoztatására és nem öncél – *értékhordozó modell* azt sugallja, hogy túl kell lépni a közgazdaságtanban, így az európaiban is az értéksemlegesség gondolatán.

A szociális piacgazdaság – mint a német példa mutatja (munkaerőpiac rugalmassá tétele az ún. Hartz-IV reformokkal, államháztartás egyensúlya) – nem egyszersmindenkorra adott elméleti modell, hanem fokozatosan *átstrukturálható*.¹² Ugyanakkor tény, hogy a dél-európai tagállamok nem ezt az utat járják, bár rendszerváltozás-léptékű reformok várhatók (megjegyezzük: ebben a szerző – figyelemmel a 2015. évi görögországi fejleményekre – jósnak bizonyult; hogy jónak vagy rossznak, majd eldönti a jövő – és a görögök...). Ehhez járul a további sokszínűséget generáló középkelet-európai országok tagállamkénti megjelenése, amelyek ugyancsak tartósítják a különbözőségeket. A választóvonal ma már nem kelet-nyugati, hanem *észak-déli*. A szerző abban összegzi meggondoltságait, hogy a piacgazdaság, így a szociális piacgazdaság modelljei általánosítható vonásainak felvázolása tekintetében *sok a bizonytalanság*: mindazonáltal még a 2004-ben belépett „új” EU-tagállamok esetében is a piacgazdaság alapján bontakoznak ki a különbözőségek.

4. A *harmadik* nagy téma a rendszerváltozás hazai, de nemzetközi összehasonlító keretbe ágyazott közgazdasági értékelése: a *félig üres-félig tele pohár dilemmája*. Az előzőekben vázoltak reményeink szerint felkeltették a figyelmet ahhoz, hogy az olvasó ezen a nyomvonalon tovább folytassa a szerző – mint értő, okos cicerone – vezetésével a körülöttünk lévő világ gazdasági-társadalmi folyamatainak elméleti szintre transzponált, de nagyon is gyakorlatközelű megértését. Csaba László monográfiája ugyanis nem egyszerűen „európai közgazdaságtan”, hanem az általa olyannyira kívánt igazi „*össz*”-*társadalomtudományi elemzés* szép példája. Az elemzés, amely a szükséghez képest indokoltan szoros vagy kevésbé szoros kapcsolatban más társadalomtudományi ágakkal (politológia, szociológia, jogtudomány), összehasonlító szemléletben a szó legjobb értelmében véve *political economy*-t művel. Ha pedig figyelemmel vagyunk a közgazdasági felsőoktatásra nézve adódó következtetések levonására is, alighanem parádés – bár nagy odafigyelést kívánó – áttekintést kapunk korunknak nem csak a közgazdaságtudománya, hanem egy kicsit magának *korunknak* állapotáról. Ezért is ajánlható Csaba László monográfiája – és a lábjegyzetekbe foglalt további fél monográfia – jó szívvel minden érdeklődő értelmiséginek – jogásznak-nemjogásznak egyaránt.

11 i. m. 109–112.

12 i. m. 117.